

SZAMOSI GERTRUD

Kettős kötésben: gondolatok a kanadai magyar diaszpóra irodalomról

Milyen mértékig asszimilálódjunk,
mennyire helyezkedjünk bele a nyugati vagy tengerentúli világba,
hol kezdődik, hol végződik a kettős kötöttség,
kettős hűség s a kétnyelvűség?

Cs. Szabó László

A nagymérvű társadalmi és kulturális átalakulásokat kevésbé követve, talán még napjaink gondolkodásában is uralkodónak számít az a nézet, hogy „a magyar nemzeti irodalom – nemcsak nyelve, hanem nemzeti tudata, vállalt hagyományai és közös erkölcsi, illetve esztétikai értékrendje következtében is – egységes szellemi entitást jelent”.¹ Annak ellenére, hogy identitás, nyelv és irodalom, a körülményektől függően, hol megengedőbb, hol pedig szigorúbb, mégis jobbára egymással szimbiózisban létező fogalmak, a nyelviség kérdése felülírni látszik olyan egyéb kritériumokat, mint a nemzettudat, a közös gyökerek és hagyományok, az erkölcsi vagy esztétikai értékek fogalma. Ez a fajta kizárólagosság azonban sokszor megnehezíti a határon túl élő magyar közösségek irodalmának tipologizálását. A határon túli irodalmakon belül hagyományosan eltérő megítélés alá esik az anyaországtól elcsatolt magyarlakta területek magyarságának, illetve az emigráns magyaroknak az irodalma. Annak ellenére, hogy mindkettő történelmi kényszer és gyakran politikai nyomás hatására jött létre, a kelet-európai sorsközösségből adódóan az előbbieket hagyományosan jóval nagyobb figyelem és rokonszenv kíséri. A magyar irodalom helyzete szempontjából különösen problematikusnak bizonyul a tőlünk nyugatra élő írók megítélése, hiszen már a megnevezés maga is különböző politikai kurzusokon átívelő viták tárgyát képezte; a nyugati, az emigráns vagy éppen a diaszpóra irodalom fogalmi kategóriáit tekintve. Ennek tudható be az is, hogy míg a határon túli magyarlakta területek irodalma naprakész kritikai és biográfiai dokumentációval rendelkezik, addig a nyugati magyarság öndokumentációja felettébb szórványos. Az irodalommal foglalkozók közül többen arra hívják fel a figyelmet, hogy a nyugati magyar irodalom problémája nem az, hogy nem létezik, hanem, hogy nem

1 POMOGÁTS Béla,
Hazatért irodalom,
Krónika Nova,
Budapest, 2009, 24.

2 GÖMÖRI György,
Nyugatról nézve,
Szépirodalmi
Könyvkiadó,
Budapest, 1990,
165.

3 POMOGÁTS, I. m.,
12.

ismert. Az Egyesült Királyságban élő neves irodalomtörténész, költő és műfordító, Gömöri György szerint az ismeretlenség legfőbb oka nem a földrajzi távolságból, vagy a szabadabb, mozgékonyabb és lazábban összetartó közösség jellegéből fakad, hanem sokkal inkább annak „a saját irodalomhoz való viszonyában nyilvánul meg”.²

A hosszú időn át népszerűnek számító nyugati magyar vagy emigráns irodalmak kategóriák helyett a tartalom szempontjából pontosabb megnevezést kínál a diaszpóra fogalma. A görög eredetű diaszpóra szó jelentése *szétszóródott*; a kifejezés eredetileg olyan uralkodó városállam polgárára utalt, aki azért költözött az elfoglalt területekre, hogy ott saját kultúrájának magvait „elszórja”, ezáltal is elősegítve az ott élőknek a birodalomhoz való könnyebb asszimilálódását. A modern szóhasználatban a diaszpóra olyan etnikum vagy vallás követőire, illetve közösségeire utal, akik valamilyen külső, általában gazdasági vagy politikai kényszer hatására elhagyják szülőföldjüket, hogy a világban más népek között letelepedve tovább építkezzenek saját kultúrájukból. Az, hogy az emigrációs kultúra természeténél fogva szétszóródásban leledzik, egyúttal olyan vákuumszerű létet jelent, melyből az anyanyelvi és a nemzeti közeg elemei egyaránt hiányoznak.³ Vizsontagságos történelmünk okán a szórvány magyarság megnevezéshez többnyire olyan negatív életérzések társulnak, mint a szülőföld elvesztése, és az ehhez kapcsolódó hontalanság, illetve kirekesztettség érzései. Figyelemre méltó, hogy indítatását és mondanivalóját tekintve ez a kultúra elsődlegesen éppen ebből a hiányból építkezik. A diaszpóra-tudat létalapja az a kettős kötődés, mely egyaránt táplálhat negatívan vagy pozitívan konstruálódó önazonosság viszonyt. Jelentkezhet negatív tartalommal, amennyiben a diszkrimináció és kirekesztettség élménye válik meghatározóvá, ugyanakkor pozitívan befolyásolhatja az újrakezdés, a termékeny talajba vetett magban rejlő lehetőségek szabad kibontakoztatásának lehetősége. A diaszpóra identitások többnyire a teljes elidegenedés és a sikeres asszimilálódás két végletes pólusa közötti térben formálódnak, olyan multikulturális elegyet képezve, melyek mintázata a személyes és közösségi emberi sorsok bonyolult szövetén formálódik. A széles spektrumot felölelő diaszpóra irodalom alapélménye a különböző generációknak az anya- vagy anyanyelvhez, illetve nyelvekhez és kulturális közegekhez való összetett viszonyrendszerének diskurzusában képződik. Identitásunk kialakításakor többnyire a bennünket a környezetünkkel és másokkal összekötő, rokon vonásokat kutatjuk, míg a diaszpóra identitás lényegi eleme az önazonosság helyett egy olyan másság, mely az új és a régi világokhoz kötődő viszonyokban egyaránt meghatározó szerepet játszik. A diaszpóra lét olyan transzkulturális állapot, amely mindig feltételez valamilyen kultúrák közötti párbeszédet és integrálódást. Ennek az útkeresésnek a személyes sorsok szintjén megjelenő, ugyanakkor kollektív, a közösségi létformát is meghatározó élményéről vallanak az első generációs magyar diaszpóra irodalom döntően magyar, és a későbbi generációk már jellemzően angol nyelven születő alkotásai.

Az európai-magyar kulturális tudat megőrzése a multikulturális amerikai kontinens forgatagában a magyar nyelven való megnyilatkozás képességének paradox elvárásához kapcsolódik. Amennyiben a befogadó állam szempontjából közelítünk a kérdéshez, akkor könnyen érthető, hogy Kanada és a hozzá hasonló nagy bevándorló államok multikulturális jellegükből adódóan jogosan várják el az asszimiláció bizonyos fokát, hiszen a nyelvi integrálódás az együttélés és az egyéni, illetve közösségi boldogulás számára a nemzettudatnak valóban nélkülözhetetlen eleme. A távolabbi életkilátásokat és a generációs szempontokat tekintve a bevándorlók számára is lényegbevágó, hogy „kultúrájuk reprodukciója az őket befogadó állam nyelvén történjen”.⁴ Ennek a látszólagos ellentmondásoknak a felismerése sokban segítheti a határon túli nem magyar nyelvű, de élményvilágában és kulturális inspirációját tekintve mégis a magyar irodalmakhoz való viszonyunknak az újragondolását. Az ebből fakadó szemléletmód átalakulása pedig eredményezhet olyan paradigma-váltást, amely nem kizárólagosan a nyelven keresztül definiálva a magyarság fogalmát, ezáltal akár új belátásokkal is gyarapítva nemzeti önértelmezésünket. A nemzetállami hagyományoknak megfelelően vágyó egységes nemzetképet vagy annak eszméjét formázó alakzatok már a múltban sem bizonyultak életképesnek a magyarság történelmi viszontagságokból adódóan gyakran heterogén és több kultúrához kötődő identitásának modellezésére. Példának okáért gondolhatunk a reneszánsz kor napjaink globális környezetéhez sokban hasonló világára, és latinul író első magyar költőnknek, Janus Pannoniusnak a korban betöltött szerepére.

4 SCHÖPFLIN György, *Az identitás dilemmái*, Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004, 162.

5 BORBÁNDI Gyula, *A magyar emigráció életrajza 1945-1985.*, Mikes International, Hága, 2006.

A kanadai magyar diaszpóra rövid története

A Kanadába irányuló magyar emigrációnak három főbb korszaka különíthető el; az 1880-as évektől az I. világháborúig terjedően, a két világháború közötti időszakról 1956-ig, illetve az 1956 utáni periódus. Borbándi Gyula a magyarság kivándorlásának huszadik századi történetét további öt alfejezetre osztja, melyeket az alábbi évszámokhoz kötődően értelmez: 1945, 1947, 1956, 1963 és 1975.⁵ A főbb identitásformáló sémák közül az elsőként felvázolt három pillérű modell fontosabb ismérvei kerülnek bemutatásra. Az első jelentősebb Kanadába irányuló kivándorlási hullám az 1880-as évektől az I. világháború kitöréséig terjedő időszakra tehető. A mintegy 8000 fős, döntően agrár életvitelű „megélhetési” bevándorló a prérin telepedett le, és az áhított anyagi javak megszerzése után visszatért hazájába. A földrajzilag és társadalmilag is zárt közösségben élők tudatosan törekedtek arra, hogy az őshazához fűződő érzelmi és kulturális gyökereiket megőrizzék, ezért olyan etnokulturális szigeteket teremtettek, melyeket Hunsvalley, Otthon, Székelyföld elnevezésekkel

6 Northrop FRYE, *The Bush Garden: Essays on the Canadian Imagination*, Anansi, Toronto, 1971, 218. (Fordítás: Sz. G.)

7 Uo., xiv.

illettek. 1986-ban az Esterházy-településen ünnepelték a 100. évfordulóját annak, hogy a kanadai magyarság első nagyobb, 40 fős csoportja megérkezett, és megtelepült az országban. A második, mintegy harminchárom ezer főre tehető emigránsok csoportja szociális összetételét tekintve jóval vegyesebb képet mutat, hiszen ebben a kivándorlási hullámban már szinte minden társadalmi osztály képviseltette magát; parasztok és földbirtokosok, polgárok és arisztokraták, értelmiségiek, akik sorsközösséget annyiban alkottak, hogy többségükben a trianoni békediktátum után elcsatolt területekről érkeztek. Új hazájukban földrajzilag egymástól meglehetősen távol eső területeken éltek, vidéken és nagyvárosokban egyaránt. Összetartó közösség híján létérdekük fűződött hozzá, hogy a kinti társadalmi és kulturális közegbe mielőbb sikeresen integrálódjanak. A harmadik, az 1956-os forradalom leverését követő menekülthullám tagjait kezdetben Kanada is tárt karokkal fogadta. Ebben az időben 37 000, huszonkilenc év alatti fiatal hagyta el Magyarországot a rendszer ellen való tiltakozásképpen vagy éppen kalandvágyból, de mindenképpen egy jobb, szabadabb és sikeresebb élet reményében. Hazájuktól távoli új életük tragikus kettősségben fogant; egyszerre érezték magukat hősöknek és szenvedtek a hazájukat és családjukat cserbenhagyók bűntudatától. Glant Tibor összefoglaló tanulmánykötete egyedülálló áttekintés nyújt az 56-os forradalomhoz kapcsolódóan az észak-amerikai kontinensen megjelent művészeti és tudományos művek sokaságáról. Ami a naprakész statisztikát illeti, pontos számadatok hiányában a Magyarok Világszövetségének 1996-os adatai szerint napjainkban hozzávetőlegesen mintegy 189 000 magát magyarnak valló állampolgárt tartanak nyilván Kanadában, közülük mintegy 98 000-en olyanok, akiknek mindkét szülője magyar.

Mi a kanadai?

Azonosságunk nyelvi és kulturális eredői számtalan képzeletbeli és valós szállal kötődnek múlt- és jelenbeli kulturális tereinkhez. Az emigrációban élők számára megkerülhetetlenek az önazonosság kérdései, hiszen azokkal az új hazába települtek a napi gyakorlat szintjén kénytelenek szembesülni. A különböző kanadai irodalomtörténeti könyveket lapozgatva szembetűnő, hogy az 1960-as években a kanadai identitás meghatározása az irodalmi gondolkodás fókuszába kerül. Kanada sajátos történelmi-kulturális helyzetét jól szemlélteti, hogy ehhez az időszakhoz köthető, amikor a gazdasági és társadalmi stabilitás és a kanadai nemzetállam 100. évfordulójának kapcsán egyre sürgetőbbé válik a közös identitás megfogalmazásának igénye. A folyamat eredményeként 1964-ben új nemzeti zászlót fogad el a parlament, ami pedig az irodalmi életet illeti, „a kanadai közönség olthatatlan vágyat érzett arra, hogy végre saját irodalmán keresztül azonosíthassa magát”.⁶ Mégis, miért hiányoznak a kanadai irodalomból a világszerte ismert szerzők? – keresi a választ Northrop Frye⁷, aki

végül arra a következtetésre jut, hogy az okok a markáns nemzet tudat hiányára vezethetők vissza. Hogyan definiálhatóak a kanadai identitás, a kanadai kultúra és nemzet tudat fogalmai? A kérdésre többféle válasz adódik, melyek tematikusan az alábbiak szerint körvonalazhatóak: Kanada kezdetben egy hódításra és művelésre váró lakatlan terület, a vadon részét képezte, majd Észak-Amerika, a későbbiekben pedig a Brit Birodalom fennhatósága alá tartozó területként formálódott, napjainkra pedig már egy olyan kozmopolita modern állam, amely ipari és demokratikus fejlődése közepette még mindig kulturális identitását keresi.⁸ További nehézséget jelent az egységes nemzetkép megfogalmazásában az angol-francia nyelvi és kulturális kettősség, annak minden előnyével és hátrányával, déli irányból pedig az amerikai „nagy testvér” nyomasztó gazdasági és kulturális fölénye gátolja Kanada autonóm szellemi törekvéseit. Az önálló angol nyelvű irodalmi imázs megteremtését a brit birodalmi hagyományokba való nagyfokú beágyazottság mellett tovább nehezíti az ország gyarmati múltjának nyomasztó terhe, ami napjainkban is hátráltatja az indián és más őslakos népekkel való harmonikus együttélés gyakorlatát.

A világirodalmi rangú író, Margaret Atwood kritikai művében arról ír, hogy a Kanadába vetődött bevándorlók a kanadai nemzet tudat keresése közben azzal szembesülnek, hogy „nem létezik olyan egységes kanadai identitás, amelyet kényelmesen magukra ölthetnének, helyette egy homályos és üres térbe kerülnek”, ahol egyetlen lehetőségük marad, életben maradni.⁹ Atwood szerint a kanadai irodalom legjellemzőbb motívuma az ellenséges éghajlattal és természeti környezettel folyó küzdelemben való fennmaradás képessége, ami a tizenkilencedik századtól kezdődően visszatérő motívuma az Európából érkező betelepülők írásainak. A későbbiek során a külső akadályokkal való küzdelmek helyét a belső, lelki problémákkal való szembenézés kényszere váltja. Ennek hátterében az áll, hogy a második világháborút követő nagymérvű technikai fejlődést nem követte megfelelő kulturális kibontakozás. Az ország kulturális életének felvirágoztatása a máig nagy népszerűségnek örvendő, karizmatikus miniszterelnök, Pierre Trudeau (1968–1984) elnöklése alatt kezdődött meg. A történelmileg és kulturálisan oly gazdag magyar és európai művészek számára a modern kanadai lét gyökerelensége és a kanadai identitás meghatározhatatlansága tovább növelte az elidegenítettség érzését. Miska János az 56-os generáció jeles író-műfordító-bibliográfusa mesélte, hogy az Európából érkező fiatal emigránsok csak letelepedésük után szembesültek azzal, hogy az országnak nincs operaháza, nem rendelkezik egyetlen könyvkiadóval, minek következtében nemcsak a bevándorlók, de a kanadai írók is úgy érezték magukat, mintha külföldi száműzetésben éltek volna.¹⁰

Más szempontból az újhonba érkezők számára Kanada olyan ideális közegnek számított, melyet a kulturális nyitottság és befogadás légköre jellemez. Marshall McLuhan kanadai filozófus, a napjainkban nagy népszerűségnek örvendő médiatudományok úttörője egy alka-

8 Uo., 221.

9 Margaret Atwood, *Survival*, Anansi, Toronto, 1972, 150.

10 Kiadatlan interjú, készítette Sz. G.

11 Id. CZIGÁNY Lóránt, *Angol az útlevelem, de magyar a büszkeségem: A „Mikes” nevében Czigány Lóránt emlékezik a száz éve született Cs. Szabó Lászlóra = „Továbbjutni.” A hollandiai Mikes Kelemen Körről – II., Mikes International, Hága, 2005, 68.*

lommal úgy nyilatkozott, hogy a kanadaiak valójában szerencsésnek mondhatóak, mert egy olyan nemzet tagjai, melynek nincs identitása, ezért annak minden jó és rossz oldalával együtt megtanulnak identitás nélkül élni. A helyzet paradoxona, hogy az egységes kanadai identitás hiánya a művészi kreativitást szempontjából ösztönzőnek is bizonyulhat. Az ugyancsak kanadai magyar Vitéz György, Kassák Lajos-díjjal kitüntetett költő, a neves Arkánium folyóirat elindítója szerint: „Mert itt, aki akarja, belső hallását élesítheti, vagy titkos antennával a világűr neszeire figyelhet [...] és ha magyarul ír az ember, a magyar beszélők közösségéhez mint az emberiség és a kozmosz polgáraihoz is kell fordulnunk. Sokhoz vagy néhányhoz; mind megérdemlik tiszteletünket.”¹¹

Talán kevesen tudják, hogy Faludy György több mint húsz évet töltött Kanadában, ahol a kommunizmus elől menekülő költő menedékre, pártfogókra és barátokra lelt, és számos kitüntetéssel, díszdoktori címmel és egyetemi állással halmozták el. Ehhez a korszakához kötődik *Jegyzetek az esőerdőből* című kötete, melyben kedves kanadai kollégája, Robin Skelton Vancouver-szigeti nyári lakjában lejegyzett naplóját adja közre. A költőt lenyűgözi a természet közelsége, és ámulatba ejtik az európai szem számára szinte befogadhatatlanul túlzó méretek. Olyan vidék ez, melyben az idegen látogató hosszú évek során sem tanul meg otthonosan mozogni. Az édeni állapotokat idéző táj a költő számára valószerűtlenül tiszta és üres, múltbeli hagyományok és történelmi emlékek híján nem népesítik be valós vagy elképzelt alakok, nincs európai értelemben vett művészte és irodalma sem:

[...] Járok s keresek,
bár mondják, nincs, indián nyílhegyet,
s emberkéz nyomát a kőben. De nem
találok semmit. A történelem
itt nem viharzott át, nem színezett
minden völgyet, síkságot és hegyet
verejtékével, mint a vérvirágos
tájon Mohács, Nagymajtény és Világos
között. A díszlet szép, de elmaradt
mellőle a tragikus színdarab.

A tornác falán felgyújtom a lámpát
és leülök alá verset írni.
Magános ház, nagyerdő – alkony táján
kísértetet vár, képzelt, vagy talán
lát az ember a föld túloldalán;
nem itt. E nedves és édeni földet
még Ádám s Éva járja önfeledt
lépésekkel. De verset írni könnyebb
annak, aki odaát született.

(Kunyhóban a kanadai erdőn, 1987)

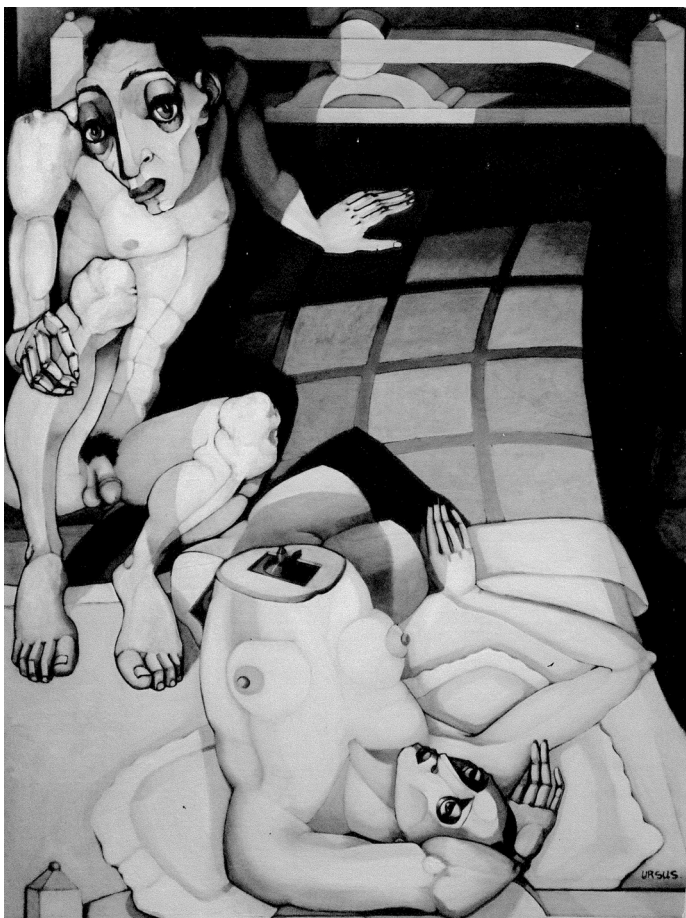
Dancing with Jesus Christ 1

A kortárs kanadai magyar irodalom egy szelete

Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül említünk néhány ismertebb, és néhány olyan, nálunk alig vagy egyáltalán nem ismert szerzőt, akik magyar, illetve angol nyelven alkotnak. A sort az első generációs bevándorlónak számító és talán legsokoldalúbb művész, **Szohner Gábor** nyitja. 1935-ben született Budapesten, elárvult és embertelen borzalmakkal sújtott ifjúságát hátrahagyva 1956-ban érkezett Kanadába. Mostoha sorsa dacára hazájának Magyarországot tekinti, mert „ezt az országot és kultúrát ismeri és érti a világon a legjobban”. Képző- és írásművészetének visszatérő témája a diaszpóra lét traumáinak drámai megidézése; az idegenbe vetődöttek kínzó létbizonytalansága gyakran felngyítja a külvilágból érkező fájdalmas és bántó hatásokat. Szohner művészetének visszatérő témája a lét nagy kérdései mentén zajló heroikus küzdelmek ábrázolása, melynek során megelevenednek a bennünket körülölelő világ álságos és élehetlen sorsai, de mindvégig áthallik egy teljesebb, őszintébb és harmonikusabb lét utáni tiszta, szinte gyermekien naív vágyakozás érzése.

Szohner Gábor *The Immigrant* (1975) című regénye Margaret Atwood-nál is kedvező kritikái fogadtatásra lelt, aki további művek megírására bátorította a „szokatlan hangú” író. Az önéletrajzi indíttatású regény főhőse három fiatal, 56-os magyar szabadságharcos, akik egy kanadai kisvárosban próbálnak új életet kezdeni. Szohner életében a prózai szárnypróbálgatásokat hosszú csend követte, miközben festőkarrierje egyre magasabbra ívelt. Néhány évvel ezelőtt azonban galériája tragikus módon kigyulladt, és a tűzben odaveszett több száz értékes festménye. A művész azóta önkéntes száműzetésben él nyolcadik emeleti vancouveri stúdió-lakásában, ahol a világtól elzárkózva festi monumentális képeit. A pusztító tűzvész okozta sokkhatását csaknem ezer oldalon át

hömpölygő tudatfolyammal igyekezett kiírni magából, ezzel is tiltakozva művészetének értelmetlen megsemmisülése ellen. Szohner Gábor irodalmi művei eddig kizárólag angolul jelentek meg.

Payerle George olyan másodgenerációs író-költő, akinek szülei az 1920-as években érkeztek Magyarországról a préri vidékére, ahol rövid idő alatt jól működő tejgazdaságot hoztak létre. George 1945-ben született Vancouverben, és annak nagyvárosi környezetében nevelkedett. „Első nyelvem a magyar volt, hiszen ezt beszélték ott-hon a szüleim, minek következtében hazámban »displaced person«-ként tartottak nyilván.” A displaced szó jelentése *elmozdított*, a kifejezés pedig Kanadában az emigránsok hivatalos megnevezésének számított. Amikor a kis George iskolába került, társai idegen akcentusa és hibás angolsága miatt kezdetben gúnyolták és kiközösítették, de negyedikes korára oly mértékben sikerült nyelvtudását tökéletesítenie, hogy már ekkor megszületett benne az elhatározás, hogy íróként szeretné bizonyítani, hogy nemcsak egyenrangú kanadai társai-val, hanem arra is képes, hogy a „saját játékukban legyőzze őket”. Szerencsésnek mondhatja magát az a szerző, aki két nyelven ír, azonban a kint születettek többnyire a befogadó kultúra nyelvét választják, hiszen ez iskolás éveik, az érlelődő barátságok és a szerelmek nyelve. Payerle magyarsága a hagyományos nemzettudat ismérvei helyett abban a különös kulturális érzékenységben érhető tetten, melyről a magyar nyelv szerepéről írt soraiban vall: „...amikor írok, a nyelv a tudatalattimból szivárog fel oda, ahol a képzetek formálódnak, a folyamat leginkább egyfajta tudatos álommunkához hasonló. Mintha a kezdeti úrnnyelvem szintaxisában és az érzékelésében már azt megelőzően magyar lenne, hogy a megformálódott angol szavakban testet öltene. Az is előfordult már, hogy megfelelő angol kifejezés hiányában a belülről fakadó magyar szót kellett angolra fordítanom.”¹² Payerle magyarságtudata a legteljesebb mértékben „költői”, hiszen ő maga sosem járt Magyarországon, így pusztán a belső élményvilágot tápláló fantáziák és a nyelvi képzetek révén kötődik kultúránkhoz. A gyermeki fantáziát az édesanya meséi és énekei népesítették be egy „csodálatos meseszerű világ képeivel”, még az óhazából érkezett hús-vér emberekkel George csak az 56-os forradalom leverését követően találkozott. Az akkori események több szempontból is meghatározó élményt jelentettek George számára: „A hazám fiai jöttek a hazámba” – emlékezett vissza, amikor a vancouveri utcai demonstrációkon 11 éves gyermekként maga is a „Help Hungary now!” feliratú táblát vitte, hogy a kintiek figyelmét a magyarországi eseményekre irányítsa. A kanadai kormány megszervezte és anyagilag támogatta, hogy a magyarországi menekültek beutazzanak és letelepedjenek, azonban a kezdeti eufórikus hangulatot rövid időn belül a hétköznapi élet prózai gondjai váltották fel. A kanadaikat felkészületlenül érte a nagyszámú, többségükben egyszerű munkásemberek befogadásának terhe, akik ráadásul a hamis propagandának köszönhetően arra számítottak, hogy nyugaton tejjel-mézszel folyó Kánaán várja őket. A valóságban azonban kezdeti

12. Kiadatlan interjú, készítette Sz. G.

létbizonytalansággal, tétlenséggel és felettebb szerény életkörülményekkel és az ezekből adódó nehézségekkel kellett szembenézniük. A menekültek közül sokan nem hősök, hanem olyan hétköznapi emberek voltak, akik, miután nem jutottak hozzá a hön áhított javakhoz, csalódottságukban kirakatokat törtek be, vandál módon loptak és raboltak. Időközben a Payerle-ház is megtelt rászorulókkal, a kisfiú apja pedig egyre gyakoribb vendégnek számított a városi bíróságon, ahol a vádlottak padjára került magyaroknak tolmácsolt. Ugyanakkor George-nak egyre több magyar ismerőse lett, és hatalmas lelkesedéssel vetette bele magát az ismeretlenségében vonzó közegbe, ahol hála az új barátoknak és Zsuzsi szerelmének, egyre otthonosabban érezte magát.

Az alább olvasható *Ősanya* című vers Payerle ars poétikáját közvetíti, melyben a költő egy számára ismeretlen és letűnt világ képzelein keresztül vall saját magyarságáról. Kárpátok, puszták, juhász – mindahány jól ismert szimbólum, a nomád ősanya alakján keresztül kiteljesedő lírai szubjektum az ősmagyarokkal vállal sorsközösséget. Az ősanya maga a teremtett lények köre, erejét farkasok vére szítja, és bárányok húsa táplálja. „Ember és vad nyomát hajítja a porban / Saját árnyékát törli meg / Szórt fényalábokat gyűjt a vállá körül, / és a halállal nincs vitája” – elementáris erejű verszárlat hirdeti ember és természet ősi egységét. George Payerle Fáy Ferencet és Miska Jánost tartja a kanadai magyar irodalom meghatározó alakjainak.

Miska János 1932-ben született egy nyírbéltelki, középparaszti családban. Származástudata folyamatos hatással bírt szepírói munkásságára. Az 56-os forradalom leverése után Kanadában telepedett le, kitartó szorgalmának köszönhetően életműve elismeréseként 2013. március 15-én a Magyar Érdemrend tisztí keresztje polgári tagozatának kitüntetését kapta a kanadai magyar kultúra és magyarságkutató terén végzett kiemelkedő munkájáért. Literátori tevékenységével a magyar hagyományok megőrzését és azok gyors beolvasását igyekezett ellensúlyozni. Magyarságkutató tanulmányai és bibliográfiái pedig oly módon rendszerezik a magyar szellemiség dokumentumait, hogy szakszerű összeállításai eredményeként valószínűs nemzeti bibliográfiái kultusz alakult ki Kanadában. Mint irodalomszervező a 60-as évek végén társaival megalakította a Kanadai Magyar Írók Körét, szerkesztette öt antológiáját, hármat magyar, kettőt angol nyelven. Mint műfordító magyar költemények és regények angolra, illetve magyarra fordításában működött közre. Több száz irodalmi tanulmánya jelent meg magyar és angol nyelvű antológiákban, folyóiratokban és önálló tanulmánykötetekben. Bibliográfusi tevékenysége közben Miska Jánosnak feltűnt, hogy a kanadai magyar irodalomból hiányoznak a memoárok:

Az önéletrajzi írás viszonylag mostoha műfajnak számít a kanadai magyar irodalomban. Százhusz éves jelenlétünk alatt elég kevés memoár jelent meg, s azok egy része is hiányos, tárgya megreked az anyaország határain belül, vagy csupán a kanadai élményekre szorít-

kozik. E szegénység részben a memoár műfajtól való idegenkedésnek tulajdonítható. A magyar lélek szerénységből vagy örökölt értékítéletből nem tartja ildomosnak a magáról való áradozást, sem a sajnálkozást, s ezért tartózkodik élettapasztalatai továbbadásától. Tanulhatnánk ebben más kanadai nyelvcsoportoktól, a memoáírásban igen gazdag baltikumi népektől, de ugyanígy az olaszoktól, ukránoktól, zsidóktól, lengyelektől is.¹³

13 Miska János,
*Magyar tavasz
Kanadában*, Kráter,
Pomáz, 2011,
158–159.

14 POMOGÁTS, *I. m.*,
26.

A Miska János által hiányolt kanadai magyarok memoár irodalma mintha az utóbbi években virágzásnak indult volna, és az alábbi kötetek jelentek meg magyar kiadók gondozásában: Pintér László *Látomások a múltból* (2000), Bölecz Béla *Elsodort falevelek* (2007), Hegedős Györgyi *Balettpatkány* (2007). Pintér László és Bölecz Béla azon hányatott sorsukban magukat szerencsésnek mondható közösség tagjai, akik az 56-os eseményeket követően a soproni erdőmérnöki kar teljes évfolyamának hallgatóival és tanáraival együtt a vanouveri British Columbia egyetemén anyanyelvükön folytathatták tanulmányaikat. A rendkívüli helyzethez nemcsak a soproni hallgatóknak és oktatóknak kellett alkalmazkodniuk, hanem a kanadai egyetemnek is, hiszen az újonnan érkezők háromszor annyian voltak, mint a helyiek. A nyelvi, kulturális és szakmai környezet eltérő volta ellenére a magyarok tudása és jelenléte több területen is forradalmasította a kanadai erdőgazdálkodást.

Dobozy Tamás 1969-ben született Nanaimoban, magát magyar kanadainak valló másodgenerációs író. Apja, idősebb Dobozy Tamás a legendás soproni csapat tagjaként érkezett Kanadába. Dobozy egy vele készült interjúban arról mesélt, hogy gyermekkorán talán legkülönösebb és egyúttal legnehezebben meghatározható élménye az otthon vagy éppen az otthontalanság érzéséhez köthető. A magyar család kanadai háza a szülők anyanyelvi közegében fogant sajátos történelmi, irodalmi és zenei világával a maga nemében zárt egységet alkotott. A kisfiú számára az otthon ismerős biztonsága éles ellentétben állt a házon kívül rekedt kanadai világ idegenségében ijesztő közegével. A szülői ház Dobozy megfogalmazásában, a nagykövetségekhez hasonlóan, egyet jelentett az idegen területen otthon lenni paradox létformájával. Tomás, Tamas, Tomasz – ahogyan társai szólították, iskolás éveit kezdetén, de későbbi élete során is gyakran érezte magát kívülállónak. „Az emigráns magyar irodalom a magyarság nemzeti tragédiáinak következtében jött létre, s létében ezekre a tragédiákra válaszolt.”¹⁴ Azonosságunk nyelvi és kulturális eredőit számtalan képzeletbeli és valós szállal kötődnek múlt- és jelenbeli kulturális tereinkhez, talán ezért válhatott a diaszpóra lét meghatározó motívumává az elszenvedett traumák felszabadításának vágya. Dobozy érdeklődése magyar és közép-európai kulturális közegünk sokszínű élményvilágából táplálkozik. A „Tales of Hungarian resistance” (Történetek a magyar ellenállásról), a „The Encirclement” (A körülvétel), illetve (a válogatásunkban közölt) *A Budapesti Állatkert állatai, 1944-1945 c. novelláiban* a magyar történelem olyan sorsfordító eseményei elevenednek meg, melyekben az igazság, szövetség, hűség és

árulás fogalmainak értelmezése fokozottan problematikusá válik. Az utóbbi történetben az író arra keresi a választ, hogy háborúk idején hol húzódnak, illetve hogyan módosulnak a különféle határvonalak, az átváltozásnak milyen formái szükségszerűek, leegyszerűsítve: a borzalmak embertelenségében megőrizhető-e az emberség. Dobozy „Siege 13” (Ostrom) című 2012-ben megjelent novelláskötete kirobbanó sikert aratott, és több irodalmi díjat is elnyert. A kötet 13 összefüggő történetben kapcsolódik a Vörös Hadsereg 1944-ben Budapest ellen folytatott ostromához és annak a későbbi korokra gyakorolt hatásához, melyet nemcsak magyar, hanem más európai és kanadai szereplők során keresztül is nyomon követhetünk.

Dobozyhoz sokban hasonló módon, a kortársnak számító és ugyancsak másodgenerációs **Czink Péter** érdeklődésében ugyancsak központi szerepet foglal el a magyar történelmi múlt kutatása. Péter huszonöt éve dolgozik az amerikai filmipar fellegvárában történész-tanácsadóként, ami anyagi fedezetet biztosít költséges hobbiához, melynek részeként 2000-ben elkészítette a magyar Szent Korona tökéletes mását, ami megfogalmazásában: „...több mint egy szent ereklye, és több mint a politikai hatalom szimbóluma; a korona a magyar emberek szépségét, méltóságát, történelmi erejét és a történelmük titkait is magában foglalja.” A Kanadában 2001 óta megjelenő és elektronikusan is letölthető *The New Hungarian Voice* kulturális magazin és a *Magyar Front* című kéthavonta megjelenő katonai lap szerkesztője. Saját tapasztalata juttatta arra a felismerésre, hogy a magyar nyelvhez mint elsődleges kulturális értékmérőhöz való

ragaszkodás a más kultúrán nevelkedő generációkkal szemben olyan irreális elvárás, ami hosszabb távon inkább vezet a magyar kultúrától való elidegenedéshez, mint annak fennmaradásához. Péter az anyanyelv megőrzésénél jóval fontosabbnak tartja a kulturális emlékezet, a történelmi tudat és hagyományok ébren tartását, és ezen munkálkodik folyóirataival, a vancouveri magyar klub kulturális rendezvényeinek és különböző kiállítások megszervezésével. Eddigi tevékenységének elismeréseként 2010-ben a Honvédelmi Minisztérium Magyar Örökség Díjas Hadtörténeti Intézet és Múzeum Arany Emlékérmével tüntette ki, „a magyar katonai múlt önkéntes, angol nyelven történő, határokon átívelő népszerűsítésért, illetve a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményeinek értékes tárgyakkal való gyarapításáért”. A közelmúltban pedig II. Erzsébet királynő gyémánt jubileumi kitüntetését adományozott neki. A rangos elismerést olyan kanadaiak kapják, akik kimagasló módon járultak hozzá Kanada fejlődéséhez. Czink Péter különösen nagy becsben tartja ezt a Kanadában kapott elismerést, hiszen a magyar örökség angol nyelven való népszerűsítését ismerte el, mellyel a kanadai állam népünk és kultúránk iránt érzett nagybecsülését is kifejezi.

15 PALLA Mária,
„The Miracle Stag
Leaps from Hungary
to Canada” =
Migrating
Memories: Central
Europe in Canada.
Vol. 1. Literary
Anthology, szerk.
Vesna LOPICIC,
CEACS, Brno, 2010,
139–145.

Térben, időben és anyagiakban egyaránt korlátozott Brit Columbia tartományában tett látogatásom személyes találkozásából merítettem a cikk megírásához szükséges anyagot, melyet az azóta sajnálatos módon megszűnt Kanadai Kormány kulturális ösztöndíja támogatott. Aki rendszerezettebb filológiai jellegű ismertetőre vágyik, annak figyelmébe ajánlom Szakács István Péter erdélyi magyar prózaíró és irodalomtörténész 2002-ben a *Szavak prérijén: a kanadai magyar irodalom egy évszázada* címmel megjelent művét (Polis, Kolozsvár). „A csodaszarvas Hunniából Kanadába szökken” című angol nyelvű összefoglaló Palla Mária egyetemi oktató munkáját dicséri, aki a kortárs kanadai magyar nőirodalomra is ráirányítja a figyelmet.¹⁵ A válogatás bepillantást nyújt a már klasszikusnak számító Porter Anna és Dancs Rózsa mellett Gottlieb Erika, Kálmán Judit, Király Ilona, Simándi Ágnes és Tihanyi Éva munkásságába is. A magyarországi kanadisták közül Jakabfi Anna, Kürtösi Katalin, Molnár Judit és Kenyeres János hungarológia tárgyú írásai is figyelmet érdemelnek. A magyarok közötti információs és kulturális kapcsolatok gondozásán munkálkodik Dancs Rózsa magyar–angol nyelven megjelenő *Kalejdoszkóp* folyóirata, mely a kanadai magyarokat a Kárpát-medence kulturális eseményeiről, a magyarokat pedig a kanadai közösség életéről tájékoztatja. Young Judy a kanadai Magyarországtudományi Társaság titkára és a Welcome to hungarianpresence.ca website elindítója, melynek küldetése, hogy a magyar kultúra jelenlétet erősítse Kanadában.

Az újabb nemzedékek tagjai nyelvükben és kultúrájukban, időben és térben egyre távolabb kerülnek szüleik és nagyszüleik hazájától, ezért azt a kérdést, hogy vajon tovább él-e a magyar identitás Kanadában és képes lesz-e az újabb generációkban megújulni, vagy

16 BODÓ Barna, „Honnan merre?”, *Kisebbség Kutatás*, 2001/1., 11.

17 BÉLÁDI Miklós – POMOGÁTS Béla – RÓNAY László, *A nyugati magyar irodalom 1945 után*, Gondolat, Budapest, 1986, 22.

hosszabb távon a kihalás veszélye fenyegeti, jelenlegi ismereteink alapján nem tudjuk megválaszolni. Amit biztosan tudunk a diaszpóra irodalomról, az az, hogy a szórvány magyarság kevés önkifejezési formájának egyike, amely saját sorskérdéseit tárja az olvasóközönség elé. Ezeknek a témáknak a képviselője eleven igény, hiszen a kisebbségben élő magyarok egyik talán legmeghatározóbb sorstapasztalata a különböző veszteségek átélésének és feldolgozásának lelki szükségességéhez kötődik.¹⁶ A haza, a család és a barátok elvesztésének túlélése még napjainkban is meghatározó szerepet játszik a különböző diaszpóra irodalmak élményvilágában. A magyar szórvány írók esetében az új kulturális közeg nyelvén születő művek magyarországi befogadásának korlátai nyilvánvalóak, hiszen ezt a közeget a nyelv, a távolság, a hazai irodalmi és kritikai kontextuson kívülség, vagyis a párbeszéd teljes hiánya jellemzi. A magyar irodalmi tudat és irodalmi korpuszunk szempontjából egyaránt értékes a diaszpóra magyarság irodalma, még abban az esetben is, ha az idegen nyelven íródott. Bármennyire is „természetes” keretnek tűnik a magyar nyelvűség iránti igény, a nemzeti irodalom definíciója más kultúrák esetében, igaz más okból, de már jóval korábban meghaladta ezen kereteket. Példának okáért, a volt gyarmati kultúrák körében az angol nyelv mindig is olyan összekötő szerepet játszott, mely megnyitotta az utat a világirodalmi ismeretség és rang irányába. A magyar diaszpóra helyzete természetesen sokban eltér a gyarmati népekétől, az irodalomnak azonban esetükben is fontos reprezentációs és közösségformáló ereje van. Az emigráns irodalom híd szerepéről és a hazájukat elhagyni kényszerültek számára egyfajta lelki védőhálót biztosító hatásáról már sokan vallottak. Arról azonban jóval kevesebb szó esik, hogy nekünk, anyaországi magyaroknak mit jelentenek és milyen üzeneteket közvetítenek ezek az írások. Béládi szerint segítik nemzeti önismertünk gyarapítását „a magyar és általános emberi témák vegyítésével, a magyar kulturális kérdések szélesebb távlatból történő vizsgálatához”.¹⁷ A magunk megfáradt és közelségében talán helyenként torz optikája helyett ezek a messzeségben született írások képesek új megvilágításba helyezni nemzeti kultúránkat és identitásunkat. Miközben múltunk máig tisztázatlan kérdéseivel szembesítenek, egyúttal tükröt tartanak eléink, melyben új arcokat is felfedezhetünk. A folyamat még akkor is segíti önmagunk jobb megértését, ha a térben és időben oly távoli és szerteágazó sorsokról valló írások szövedékét gyakran nehéz felfejteni, így biztos támpontok hiányában megfoghatatlan érzelmi azonosulások útvesztőjében találhatjuk magunkat.